

Гулько П.М., Гайдуков В.О., Юкальчук М.І.

Національний музей-садиба М.І. Пирогова (вул. Пирогова, 155, м. Вінниця, Україна, 21008)

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА І.І.ГРЕКОВА В УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ ГЕНІАЛЬНОГО ВЧЕНОГО І ВИДАТНОГО ХІРУРГА М.І. ПИРОГОВА

Резюме. Стаття присвячена науковій, лікарській і громадській діяльності І.І. Грекова - послідовника М.І. Пирогова. Він збагатив медицину новими прийомами і методами лікування, зробив значний внесок у створення Пироговського меморіалу.

Ключові слова: І.І.Греков, М.І.Пирогов, медицина, послідовник, новатор, відкриття, меморіал.

Неперевершений майстер хірургії Іван Іванович Греков все своє життя присвятив медицині. Роки праці відомого медика в Обухівській лікарні стали періодом його професійного зростання від початкуючого хірурга до прекрасного оператора, ім'я якого стало відомим не лише у Петербурзі, але й усьому світі. І.І. Грекову були притаманні такі якості як тверда воля, цілеспрямованість, непохитність в переконаннях, стійкий характер, гуманність, виключна працездатність і високий патріотизм. Ці якості виокремлювали І.І.Грекова з середовища медичної спільноти і робили його особистість неординарною і надзвичайно привабливою.

Професор І.І. Греков очолив хірургічну школу, яка розвинула інтенсивну наукову діяльність. Серед його учнів - М.М. Болярський, Ф.М. Пікін, В.Л. Теплиць, Г.Ф. Петрашевська та інші, які пишалися ним і з гордістю називали своїм учителем. Під керівництвом І.І. Грекова вони досліджували актуальні на той час проблеми медичної науки і практики. Наукові праці його школи стосувалися майже усіх галузей клінічної хірургії. Особисто І.І. Грекову належать майже 150 наукових праць, які принесли йому визнання і велику популярність серед вітчизняних і зарубіжних медиків. Завдяки невтомній

енергії І.І. Греков набув великого клінічного досвіду, який у поєднанні з талантом і оперативною майстерністю створив йому славу неперевершеного діагноста і оператора. Впродовж своєї лікарської практики І.І. Греков зробив понад 40 тисяч операцій, дуже любив свою справу, в операційній буквально змінювався на очах, працював спокійно, впевнено, майстерно.

Не можна не відзначити величезний внесок І.І. Грекова в російський хірургічний друк. Після тривалої вимушеної перерви саме він відродив в Петрограді-Ленінграді видання журналу "Вісник хірургії" і став його головним редактором. Тому не випадково 1934 року, після смерті головного редактора І.І.Грекова, журналу було присвоєне його ім'я. Журнал і сьогодні продовжує видаватися під назвою "Вісник хірургії ім. І.І. Грекова". Він займає найпочесніше місце серед медичних видань і став своєрідним пам'ятником видатному хірургу.

Життя і діяльність Івана Івановича Грекова - чудовий приклад служіння людям і науці, тому привертають особливу увагу медиків, науковців, істориків медицини. Однак при досить глибокому вивченні цієї неординарної особистості є окремі сторінки його біографії, які потребують дослідження. Автори цієї статті, коротко охарактеризувавши основні етапи життя і діяльності І.І. Грекова, вперше роблять спробу узагальнити розрізнену інформацію про його роль в увічненні пам'яті геніального вченого і неперевершеного хірурга М.І. Пирогова, розкривають внесок І.І. Грекова у створення Пироговського меморіалу у колишній садибі вченого Вишня.

Народився Іван Іванович Греков 5 березня 1867 року на хуторі Томилінка Воронезької губернії, в сім'ї донського козака. Після закінчення з відзнакою Новочеркаської гімназії він поступив на історико-філологічний факультет Московського університету. Через рік перейшов на природничий факультет, де слухав лекції Н.М. Сеченова і К.А. Тімірязєва. Перед закінченням навчання, 1890 року, І.І. Грекова за участь у студентських заворушеннях арештували і помістили до Бутирської в'язниці, а згодом відрахували з університету. Після звільнення, восени 1890 року, Іван Іванович зумів продовжити навчання в Юр'ївському (Дерптському) університеті на медичному факультеті, де свого часу навчався і працював М.І.Пирогов. Саме там розпочалося його захоплення хірургією, якій він присвятив усе своє життя [Греков, 1983].

1894 року Іван Іванович Греков отримує звання лікаря, переїздить до Петербурга і приступає до виконання своїх обов'язків в Обухівській лікарні. Це призначення вирі-

шило долю І.І. Грекова і стало початком його блискучої медичної кар'єри. Він широко розвинув хірургічну діяльність, високо підняв престиж найдавнішої і найбільшої в місті Обухівської лікарні, яка в XIX столітті була однією з провідних шкіл російських хірургів. Лікарня на 2000 ліжок приваблювала на той час до себе складом лікарів, які очолювали лікарняні відділення. Саме в стінах цієї лікарні 14 лютого 1847 року Микола Іванович Пирогов зробив одну із перших в Росії операцію із застосуванням ефірного наркозу. Відомо, що діяльність Пирогова в Обухівській лікарні розпочалась ще у 30-х роках, коли він приїхав з Дерпта до Санкт-Петербурга у зв'язку з призначенням на посаду завідувача кафедри хірургії Дерптського університету. Однак процедура затягнулася, тому М.І. Пирогов йде в Обухівську лікарню для бідних, персонал лікарів якої складався переважно з випускників медичного факультету Дерптського університету. Вони з радістю прийняли майбутнього професора і, скориставшись його приїздом, попросили прочитати їм практичний курс оперативної хірургії і хірургічної анатомії. Микола Іванович погодився і протягом шести тижнів демонстрував лікарям Обухівської лікарні не лише оперативне втручання на трупах, але й анатомічні особливості тих чи інших органів, на яких виконувалися операції. Ці практичні заняття проводилися у напівпідвальному приміщенні моргу лікарні, яке зовсім для цього не було пристосованим [Шевченко, Козовенко, 2005]. Про ці лекції І.І. Греков неодноразово розповідав своїм молодим колегам як приклад надзвичайної наполегливості і працездатності хірурга М.І. Пирогова.

Попрацювавши сім років в жіночій Обухівській лікарні в якості позаштатного ординатора, Іван Іванович Греков 1903 року отримує посаду помічника завідувача жіночого хірургічного відділення, а 1905 року стає завідувачем цього ж відділення. Переважна кількість опублікованих праць І.І. Грекова за період роботи у жіночій Обухівській лікарні були присвячені черевній хірургії, зокрема невідкладній, де він був великим майстром. 1912 року І.І. Греков отримав місце завідувача хірургічного відділення чоловічої Обухівської лікарні, 1917 року чоловіче і жіноче відділення були об'єднані під його загальним керівництвом. А 1926 року І.І. Греков стає головним лікарем Обухівської лікарні. Інтенсивну лікарську діяльність І.І. Греков поєднує з великою науковою роботою. Уже 1898 року на сторінках журналу "Літопис російської хірургії" була надрукована його стаття "Матеріали про дефекти черепа та їх лікування", яка згодом стане розділом майбутньої дисертації І.І. Грекова. Дослідження цієї проблеми тривало декілька років. В лютому 1901 року вчений подав свою дисертацію на розгляд провідним хірургам Військово-медичної академії - професорам Н.А. Вельямінову і Г.І. Турнеру та приват-доценту Г.Ф. Цейдлеру. Уважно познайомившись з роботою, вони зробили такий висновок: "До публікації дисертації лікаря І.І. Грекова перешкод не бачимо". Захист дисертації відбувся 19 травня

1901 року на засіданні конференції (вченої ради) Військово-медичної академії і пройшов успішно [Новые документы..., 1981].

Того ж 1901 року він надрукував статтю про післяопераційні психози, яка не втратила інтересу і сьогодні. Вона характеризує вплив кори головного мозку на перебіг травматичних процесів.

Медична діяльність І.І. Грекова була титанічною. Великий клінічний матеріал Обухівської лікарні щодо лікування гострої кишкової непрохідності дав змогу І.І. Грекову виступити з пропозицією виконувати ранні операції при встановленому діагнозі і вести післяопераційний період з урахуванням біохімічних показників крові. Саме І.І. Греков сприяв широкому втіленню у діагностику гострої кишкової непрохідності так званого "симптому Обухівської лікарні".

Кінець XIX і початок XX століття був періодом перегляду арсеналу наявних наркотичних речовин і пошуку досконаліших знеболюючих засобів. Питання щодо переваги хлороформу, чи ефіру ще до кінця не було вирішене. І.І. Греков рекомендував змішування двох речовин, вважав практичним поєднання брометилового наркозу з хлороформом. Думку про хлоретил він вважав передчасною. Він вимагав від своїх учнів самостійності, завжди прислуховувався до чужої думки, високо її цінував, ніколи не ображався на критику.

І.І. Греков постійно цікавився питаннями загальної хірургії. Широку відомість отримав запропонований І.І. Грековим спосіб резекції сигмоподібної і товстої кишки, який ввійшов в підручники оперативної хірургії під назвою операцій Греков-I і Греков-II. І.І. Він є автором оригінальних теорій і оперативних пропозицій з питань шлунково-кишкової хірургії. Стосовно питання лікування раку шлунка, то І.І. Греков втілює у практику Обухівської лікарні оперативні методи спочатку по методиці Кохера, а потім по Більрот-I і Більрот-II. Велике значення мали праці І.І. Грекова і його школи щодо лікування пошкодженої грудної клітки. Отримала визнання точка зору І.І. Грекова щодо консервативного лікування хворих з пораненнями грудей [Заблудовский, 1952].

Ім'я Івана Івановича по праву стоїть поруч з іменами корифеїв серцево-судинної хірургії. 1904 року в "Російському хірургічному архіві" І.І. Греков опублікував свою працю "Три випадки накладення швів на рану серця", в якій були висловлені сміливі і, безперечно, прогресивні думки стосовно лікування потерпілих з пораненням серця [Греков, 1952]. 1929 року він опублікував ще одну статтю, в якій описав випадок розтину порожнини правого шлуночка з метою видалення кулі. Таке оперативне втручання в Росії було зроблене вперше. "Легкість і безпечність розтину шлуночка серця, - писав він, - дає право робити ці спроби в необхідних випадках, що відкриває деякі перспективи у справі лікування хоча б пороків серця і підтверджує ті багатобіччі дані, які отримані вже завдяки спеціальним експериментам на тваринах" [Греков, 1952].

І.І. Греков уважно слідкував за медичною літературою, активно відгукувався на нові ідеї і пропозиції. Він запроваджує у практичну хірургію нові способи знезараження операційного поля. 1908 року італійський хірург А. Гроссіх вперше використав для цього йодний розчин, але це не одразу отримало визнання. І вже в квітні 1909 року в "Російському лікарі" з'явилася фундаментальна праця І.І. Грекова на цю тему, що сприяло популяризації нового способу і активному впровадженню його у практичну хірургію.

Проблемі хірургічної тактики при гострому апендициті були присвячені виступи І.І. Грекова на з'їздах російських хірургів, в яких він пропагував ранні операції при такому захворюванні. Класичною працею вважається програмний виступ І.І. Грекова на XII з'їзді хірургів (1912 г.) "Про лікування перитонітів". На основі великого фактичного матеріалу він обґрунтував показання до своєчасного оперативного лікування захворювань, які можуть призвести до перитоніту, детально розробив техніку тампонади черевної порожнини. 1913 року І.І. Греков виступив на XIII з'їзді російських хірургів з доповіддю "До хірургії pancreas".

Але, за висловлюванням професора А.М. Заблудовського, І.І. Греков "писав неохоче і наважувався на публікування своєї праці лише тоді, коли дійсно мав сказати щось корисне". За останні 20 років життя І.І. Греков опублікував лише 15 робіт, але кожна з них представляла надзвичайний інтерес. Остання його опублікована робота (1933 р.) стосувалася діагностичних помилок при пораненні кровоносних судин. Окрім напруженої роботи у хірургічному відділенні Обухівської лікарні, плідної наукової діяльності, І.І. Греков займався і викладацькою діяльністю, "хоч особливого потягу до цього не мав. Але, не будучи активним викладачем, І.І. Греков був практично учителем хірургії, а це поняття набагато ширше, ніж перше" [Заблудовский, 1946]. 1915 року І.І. Греков отримує кафедру шпитальної хірургії в Психоневрологічному інституті, тепер СПбДМА імені І.І. Мечнікова. 1931 року він очолив лікарню - медвуз (на базі Обухівської лікарні був організований 3-й Ленінградський медичний інститут). За словами А.М. Заблудовського, "вчив І.І. Греков насамперед власним показом, діючи особистим прикладом, тобто робив те, що свого часу Білґрот вважав найціннішою якістю професора" [Заблудовский, 1946].

І.І. Греков брав активну участь у створенні на базі Обухівської лікарні клінічної бази Всесоюзного інституту експериментальної медицини (1932 р.). Він був особисто знайомий з І.П. Павловим і зумів викликати у нього почуття глибокої поваги до хірургів.

Багатогранною була діяльність І.І. Грекова у Російському хірургічному товаристві Пирогова, членом якого він став 1898 року. 1911 року він був обраний заступником голови товариства, а з 1918 по 1924 рік був незмінним його керівником. Доповіді і демонстрації І.І. Грекова на засіданнях товариства завжди викликали жвавий інтерес.

За словами професора Ю.Ю. Джанелідзе, І.І. Греков "часто демонстрував, брав найактивнішу участь в обговореннях, неоднократно виступав з програмними доповідями на російських з'їздах хірургів, завжди умів спрямувати їх роботу у потрібне русло" [Заблудовский, 1946]. Саме завдячуючи кипучій енергії Івана Івановича в Петрограді 25 вересня 1922 року (після дев'ятирічної перерви) відбувся XV Всеросійський з'їзд хірургів, у роботі якого взяли участь 664 медики. На з'їзді він виступив з доповіддю про методи хірургічного лікування виразкової хвороби. 1924 року І.І. Грекова одноостайно обирають головою XVI з'їзду російських хірургів в Москві, де він виступає з доповіддю: "Хірургія абсцесів і гангрен легенів" [Лавров, 1954].

Війна помітно змінила склад хворих, більше до лікарні стало надходити з вогнепальними пораненнями, зокрема і великих суглобів. Завдяки широкому застосуванню резекції у багатьох випадках кінцівки вдавалося зберегти. Ведеться енергійна боротьба з газовими гангренами і сепсисом, широко застосовується судинний шов, гіпсова пов'язка, пластична хірургія. Порівняно молодим І.І. Греков зайняв провідне місце серед російських хірургів. Його ім'я користувалося популярністю і за рубежом. І хоч у той час у Петербурзі працювали такі світила як Н.А. Вельямінов, С.П. Федоров, Г.І. Турнер, Р.Р. Вреден, В.А. Оппель, ім'я І.І. Грекова стало синонімом всього передового і прогресивного в хірургії.

Під час першої світової війни, весь чоловічий склад лікарів Обухівської лікарні був мобілізований до армії, у хірургічному відділенні залишилися лише жінки-лікарі, тому весь тягар хірургічної роботи ліг на плечі І.І. Грекова. Не вистачало досвідчених кадрів, медикаментів, інструментів, білизни тощо. Важкими були побутові умови. І.І. Греков терпляче переносив всі злигодні. Він регулярно приходив до лікарні, робив обходи, консультував і безвідмовно оперував.

У важкі роки війни Хірургічне товариство Пирогова не припиняло своєї діяльності. Засідання відбувалися у Музеї Пирогова, які проводив голова товариства І.І. Греков. Однак предметом його постійних турбот залишалася Обухівська лікарня, яка впродовж тривалого часу не ремонтувалася, побутовала навіть думка про те, що ремонтні роботи проводити не вигідно, тому буде краще, коли лікарню передати іншій установі. І лише завдяки І.І. Грекову вдалося отримати фінансування на проведення ремонтних робіт і таким чином зберегти лікарню.

І.І. Греков активно включився у педагогічну діяльність. За радянського часу при активній участі І.І. Грекова при Обухівській лікарні було створено 3-ій медичний інститут, де він очолював кафедру до кінця свого життя. І.І. Греков був професором практичного складу і часто демонстрував студентам свої операції.

В останні роки життя під впливом І.П. Павлова І.І. Греков зацікавився клініко-експериментальними дослідженнями. 1932 року на базі Обухівської лікарні була

створена клініка захворювань органів травлення, куди ввійшло і хірургічне відділення І.І. Грекова. Таке поєднання теорії і практики стало великим поштовхом для вирішення проблем фізіології та патології системи травлення.

Таким чином, І.І. Греков, глибоко ввібравши у себе кращі традиції вітчизняної науки, був не лише талановитим хірургом, який зробив своє ім'я безсмертним в хірургії, він став гідним продовжувачем того експериментально-клінічного напрямку в медицині, який було створено працями таких видатних вчених як М.І. Пирогов, С.П. Боткін, І.П. Павлов [Быков, Курцин, 1954].

І.І. Греков надзвичайно шанував великого вченого і хірурга М.І. Пирогова, вчився на його працях. Хірургічному товариству підпорядковувався музей М.І. Пирогова, і саме І.І. Греков зробив багато для його розвитку і поповнення колекції новими документами і матеріалами. 6 грудня 1926 року на засіданні товариства з нагоди 45-ої річниці пам'яті великого хірурга, І.І. Греков повідомив, що придбав у спадкоємців О.Л. Оберміллера, близького товариша і учня М.І. Пирогова, 15 листів великого хірурга до О.Л. Оберміллера за 1855-1880 роки, а також 8 фотографій, які належали йому, зокрема: фотографія М.І. Пирогова з О.Л. Оберміллером з власноруч зробленим М.І. Пироговим написом: "Учню і товаришу на пам'ять; 1877р., січ. 22. Нехай буде незабутнім, Пирогов"; фотопортрет М.І. Пирогова, виготовлений в м. Кишиневі, ймовірно 1876 року; 2 помертні фотографії М.І. Пирогова, зроблені вінницьким фотографом; 2 фотографії будинку М.І. Пирогова у с. Вишня і робочого кабінету, де помер великий хірург; фото тимчасової каплиці, де було розміщене набальзамоване тіло М.І. Пирогова; фото церкви, побудованої О.А. Пироговою 1885 року над склепом, де розміщена домовина з тілом великого вченого.

Ці пироговські реліквії призначалися для Хірургічного музею Пирогова [Быков, Курцин, 1954].

І.І. Греков всіляко сприяв збереженню музею М.І. Пирогова. З початком Першої світової війни у товариства з'явилися конкуренти, які прагнули захопити приміщення музею для власних потреб, виправдовуючи свої дії умовами військового часу. Це були і цивільні організації, і військове відомство. Щоб призупинити ці спроби, І.І. Греков і члени правління товариства вирішили розгорнути в приміщенні музею лазарет для лікування поранених і хворих воїнів. На думку І.І. Грекова, це був чи не єдиний спосіб зберегти музейні колекції і пироговські раритети для майбутніх поколінь. Але вже 1917 року військове відомство відмовилося від утримання лазарету, і знову з'явилися бажачі оволодіти будівлею. Тому голова правління товариства І.І. Греков приймає оптимальне рішення щодо оренди приміщення Стоматологічним інститутом, який перебував тут до 1919 року. Однак впродовж тривалого часу капітальний ремонт приміщення не проводився, і будівля почала руйнуватися. Забігаючи наперед, скажемо, що коли

18 квітня 1934 року відбулося чергове засідання товариства, присвячене пам'яті видатного хірурга І.І. Грекова, на ньому виступили багато членів товариства, але спільну думку висловив професор Ю.Ю. Джанелідзе, видатний хірург того часу. Він, зокрема, розповів про події п'ятирічної давності, коли правлінням РХОП було вперше порушено питання щодо передачі Хірургічного музею М.І. Пирогова ВМА РККА: "багато хто з нас, зокрема і я, були переконані, що коштами товариства відремонтувати приміщення музею не вдасться, тому правильно буде передати його у відання академії. Виятком із всіх нас став Іван Іванович Греков. Він категорично висловився проти втрати товариством своєї науково-просвітницької бази" [Джанелідзе, 1934]. Це було перше публічне визнання трагічної помилки, здійсненої ленінградським хірургічним товариством у червні-липні 1930 року, коли для порятунку музею М.І. Пирогова йому довелося передати і приміщення, і фонди новому власнику. До речі, визнаючи провину комісії з передачі музею академії, професор Ю.Ю. Джанелідзе в квітні 1934 року ще не міг знати, що це стане причиною не лише втрати товариством місця для проведення наукових засідань і Пироговських з'їздів, але й значної частини пироговської колекції. Однак, ні голова президії товариства А.Оппель, ні переважна більшість його членів не стали протестувати проти рішення ревізійної комісії щодо передачі музею. Лише професор І.І. Греков знайшов у собі мужність протистояти позиції більшості ленінградських хірургів. Збереглася інформація про те, що ще у травні-червні 1930 року він звернувся до керівництва Ленінградського обласного відділу охорони здоров'я з пропозицією про передачу Хірургічного музею М.І. Пирогова у підпорядкування міста чи Міністерства охорони здоров'я Російської Федерації. Однак ця пропозиція не була почута.

Після остаточного рішення ревізійної комісії від 7 червня 1930 року щодо передачі музею у підпорядкування ВМА РККА, І.І. Греков негайно виїхав до Москви, де йому вдалося зустрітися з головою ЦВК СРСР М.І. Калініним. Результатом поїздки стало урядове рішення про матеріальну підтримку Пироговського музею шляхом виділення значної суми коштів, які треба було використати для термінового проведення ремонтних робіт по мірі їх надходження, очікуваного у другій половині 1930 року. Але процес передачі Хірургічного музею М.І. Пирогова у підпорядкування академії, розкручений іншими членами РХОП, І.І. Грекову зупинити не вдалося.

9 липня 1930 року Хірургічний музей М.І. Пирогова був переданий академії. На одному із засідань товариства із заяви професора І.І. Грекова стало відомо, що до того часу уже були перераховані з Москви "відповідно до прохання..." 25 тис. рублів на відновлення Хірургічного музею М.І. Пирогова і виділене щорічне фінансування у сумі 5 тис. карбованців на його утримання. Але таке довгоочікуване повідомлення прийшло занадто пізно, так як такої самостійної установи як музей М.І.

Пирогова на теренах СРСР уже не існувало.

Російське Хірургічне товариство Пирогова не набагато пережило створений ним Хірургічний музей, і вже 29 вересня 1931 року воно було ліквідоване. Замість нього було створене Хірургічне товариство Пирогова в Ленінграді (ХОПЛ).

28 квітня 1932 року в Обухівській лікарні м. Ленінграда під головуванням професора І.І. Грекова відбулося засідання з нагоди святкування 50-річчя РХОП-ХОПЛ. В своїй доповіді він вказав лише на дві радісні події в житті товариства, які мали місце у радянський період його діяльності. До них можна віднести: проведення Першого Всесоюзного з'їзду хірургів в музеї М.І. Пирогова (1922) і перше десятиліття видання "Вісника хірургії...", який отримав на той час загальносоюзне значення. Однак, на нашу думку, цього року відбулася ще одна радісна подія в житті товариства - відкриття пам'ятника М.І. Пирогову (скульптор І. Крестовський). Пам'ятник було встановлено на території Обухівської лікарні, на тому самому місці, де знаходився лікарняний морг, у якому впродовж декількох тижнів 1835-1836 років працював М.І. Пирогов. Велика заслуга у відкритті пам'ятника належала головному лікарю Обухівської лікарні І.І. Грекову [Шевченко, Козовенко, 2005].

1933 року І.І. Грекову було присвоєне звання заслуженого діяча науки, що стало офіційним визнанням його видатних заслуг перед вітчизняною медициною. І.І. Греков любив мистецтво, музику, умів активно відпочивати. Його будинок був для всіх відкритим і гостинним. Він був привітним, доброзичливим, приваблював серця всіх, хто його знав близько. Тут на вечорах грав на роялі молодий Д.Д. Шостакович, читали свої твори В.Я. Шишков і А.А. Ахматова. У І.І. Грекова любив бути відомі професори Н.П. Кравцов, В.А. Оппель, Г.І. Турнер, молоді хірурги П.Н. Напалков, А.С. Максимович, А.В. Мельников. І.І. Греков був особисто знайомий з О.М. Горьким.

Все це активне, плідотворне життя обірвалося 11 лютого 1934 року. Заслужений діяч науки, професор І.І. Греков раптово помер під час засідання Хірургічного товариства Пирогова. У своєму виступі під час похорон І.І. Грекова московський професор В.Н. Розанов сказав: "Його ім'я користувалося широкою відомістю не лише серед вітчизняних лікарів, його знав весь медичний світ. Греков був так само популярний, як і Обухівська лікарня. Його праці відомі не лише хірургам, але й кожному освіченому лікарю" [Розанов, 1934].

Однак багато сторінок біографії І.І. Грекова є малодослідженими. Однією з таких маловідомих сторінок є відвідання 1926 року І.І. Грековим Пироговських святинь, коли він спільно з професорами М.М. Болярським і Н.К. Лисенковим фактично врятував від руйнування будинок і усипальницю М.І. Пирогова і вперше порушив питання щодо створення Пироговського музейного комплексу [Собчук, Кланца, 2005].

Сталося так, що необхідний порядок в усипальниці підтримувався лише за життя О.А. Пирогової - дружини

М.І. Пирогова, яка померла 1902 року. Турбуючись про збереження набальзамованого тіла чоловіка, вона заповіла 10 тисяч рублів на утримання склепу і церкви. Але належного догляду не було, і очевидці, розповідаючи про байдужість до місця поховання М.І. Пирогова спадкоємців і влади, вказували на "грубу простоту, бідність у церкві, жадливий санітарний стан. В будинку Пирогова не було ознак життя, сад забутий, занедбаний..." [Панкратов, 1914].

Необхідно було терміново привернути увагу медичної громадськості до цього святого для всіх хірургів місця та вжити невідкладних заходів щодо його збереження.

З ініціативи доктора медичних наук М.М. Болярського, який очолював Вінницьке наукове товариство лікарів, вперше садибу і усипальницю відвідав голова Хірургічного товариства Пирогова професор І.І. Греков. Це відбулося під час роботи I Всеукраїнського з'їзду лікарів, який 1926 року проходив у Одесі і учасником якого був І.І. Греков. Саме звітти він приїхав до Вінниці, і цей приїзд став пам'ятною віхою в історії Пироговського меморіалу. В Протоколах Російського Хірургічного Товариства за 1926-1927 роки зафіксований звіт І.І. Грекова про цю поїздку, у якому зазначалося, що "до недавнього часу питання про могилу М.І. Пирогова не порушувалося, більшість навіть не знали, де він похований. Приїхавши до Вінниці, я з М.М. Болярським і членами Вінницького Товариства лікарів відвідав с. Вишня, будинок Пирогова і його могилу. Ви не уявляєте собі ті глибоко хвилюючі почуття, які наповнили мене, коли я вперше побачив дорогі риси батька російської хірургії. Домовина М.І. Пирогова розміщена у напівтемному підвалі церкви, віко з домовини зняте, але вона закрита склянкою рамою, через яку за допомогою свічок можна впізнати образ Пирогова, який зберіг схожість з помертвими знімками: маленьке, зморщене обличчя з невеликою сивою борідкою. Анархістські прояви останніх років не оминули місця поховання Пирогова. Були спроби викрасти з домовини ордени М.І. Пирогова. Зловмисникам не вдалося проникнути безпосередньо через вікна підвалу, тому вони зломали чавунну решітку церковного вікна, потрапили до церкви і звітти спустилися до склепу. Орденів розбійники, на щастя, не знайшли, але знімали скляну раму і порушили герметичність. Неподалік від домовини Пирогова знаходиться ще одна, цинкова, у якій похований син М.І. Пирогова, а в огорожі, навпроти входу до церкви, похована його дружина. Церква збереглася, і там інколи відбуваються богослужіння. Що стосується будинку Пирогова, то зовні, як видно з фото, зроблених під час відвідання Вінниці, він не змінився. Але всередині він перепланований, колишнє розташування кімнат змінене. Неподалік знаходиться ще один будинок, де Микола Іванович приймав хворих і оперував. Біля будинку занедбаний садгород, де працював Пирогов.

Результатом нашого огляду стало рішення порушити питання щодо необхідності призначення комісії із

компетентних осіб на чолі з професором Н.К. Лисенковим для огляду тіла Пирогова і життя заходів щодо його збереження”.

По поверненню з Вінниці І.І. Греков зробив відповідну заяву, до якої приєдналися лікарі Вінницького наукового товариства на чолі з М.М. Болярським. Вона була озвучена під час роботи 1-го Всеукраїнського з'їзду хірургів [Труди 1-го Всеукр. съезда хир., 1927].

У спільній заяві йшлося про те, що "на долю України випала честь зберігати у себе тіло М.І. Пирогова. Вінницькі лікарі робили все, щоб попередити руйнування і знищення домовини, в якій лежить М.І. Пирогов, церкви, де знаходиться його склеп, і будинку, у якому він жив. На жаль, пережиті бурхливі роки революції не пощадили і того, що було пов'язано з іменем великого гуманіста і геніального ученого-хірурга, який є нашою гордістю. Настав час прийти на допомогу Товариству Вінницьких лікарів і вжити енергійних заходів, щоб попередити подальше руйнування тіла М.І. Пирогова і зберегти для майбутніх поколінь дорогої реліквії батька російської хірургії.

Відвідавши могилу, ми прийшли до рішення, що:

1. Питання збереження могили стосується всіх лікарів і тому має бути обговорене насамперед на Всеукраїнському з'їзді хірургів.

2. Є нагальна потреба, щоб тіло М.І.Пирогова оглянули спеціалісти.

3. Просити Вінницьке Товариство лікарів передати будинок М.І.Пирогова якійсь медичній установі, яка б взяла на себе нагляд і за його могилу.

4. Доручити охорону пам'ятника Одеському оргбюро Всеукраїнського З'їзду.

5. Відкрити підписку на реставрацію усипальниці М.І.Пирогова.

6. Один із хірургічних з'їздів провести у м. Вінниці.

З приводу цієї заяви з'їзд постановив запропонувати оглянути могилу М.І. Пирогова професору М.К. Лисенкову. З'їзд також вирішив узяти на себе турботу про поховання Пирогова, відраховуючи для цього по одному карбованцю від членських внесків”.

Висунуті пропозиції були з'їздом прийняті, але з різних причин реалізовані лише окремі з них.

Незабаром до Вінниці з Одеси приїхав професор М.К. Лисенков, який спільно з Н.Н. Болярським оглянув усипальницю, будинок і садибу. Пізніше з'явилася його стаття "Поїздка на могилу М.І. Пирогова". Аналізуючи побачене, він писав: "На одному з останніх засідань 1-го Всеукраїнського З'їзду хірургів проф. І.І. Греков виголосив заяву щодо збереження тіла нашого великого хірурга, незабутнього М.І.Пирогова, якому загрожує остаточна руйнація. Він запропонував низку заходів з охорони могили і щодо огляду тіла М.І. Пирогова спеціалістами. Я виїхав до Вінниці 27 жовтня 1926 року з секретарем, де нас зустрів М.М. Болярський. Він супроводжував нас під час поїздки на могилу М.І.Пирогова. Могила ця, чи точніше усипальниця, знаходиться за три

версти від м. Вінниці, в с. Щереметка, поблизу Вишні, колишнього маєтку М.І. Пирогова, і являє собою склеп під невеликою кам'яною церквою, збудованою вдовою покійного М.І. Пирогова після його смерті. При нашому вході до церкви були відкриті масивні двері склепу, які знаходилися у підлозі церкви. І ми спустилися вниз по кам'яних сходах до самого склепу, доволі просторого, але погано освітленого. Прямо навпроти сходів знаходилася домовина М.І. Пирогова, яка стояла на кам'яній підставці, покритій чорною тканиною з позументом. Зліва, біля вікна, також на підставці стоїть інша домовина з тілом сина Пирогова Миколи Миколайовича. Немає ніяких написів, які б свідчили про те, хто похований у домовинах. Стеля у тріщинах, штукатурка осипалась, стіни сірі, рами у вікнах і вентилятори пошкоджені. Все це спричиняє враження занедбаності, видно, що турботлива рука давно не торкалася до цих стін і того, що вони оточують. Домовина, у якій лежить М.І. Пирогов, подвійна, цинкова. Зовнішня, з фігурним оздобленням, добре збереглася, хоч краска потускніла, масивне віко зняте і стоїть поруч. Видно внутрішню домовину, наглухо запаяну, зі склом зверху по усій довжині. Скло зсередини покрите россою, через що огляд тіла затрудняється, після протирання зверху скла спиртом і при світлі свічки стало видно, що тіло муміфікувалося і збереглося доволі непогано. Поверх мундира складені руки жовтобурого кольору, майже зовсім муміфіковані. Риси обличчя все ж нагадують відомі портрети Пирогова в останні роки його життя. Можна собі уявити з яким почуттям ми споглядали ці риси, дорогої для кожного лікаря. На момент огляду мені ще не було відомо, хто бальзамував тіло М.І. Пирогова. Виявляється, що бальзамування проводив лікар Д.І. Виводцев, про що я довідався з журналу "Врач" за 1881 рік, де була розміщена замітка зі слів очевидця лікаря Шафіра. Після огляду домовини і склепу ми відвідали будинок М.І. Пирогова, який знаходився у с. Вишня. Зовні старий будинок зберіг свій вигляд, радикальні зміни відбулися всередині. Від попереднього Пироговського облаштування нічого не залишилося. Зі слів лікаря М.М. Болярського, все, як було за життя М.І. Пирогова, зберігалось лише до смерті О.А. Пирогової. Потім шоліта зі своїми дітьми тут жив чоловік внучки М.І. Пирогова Олександри Гершельман. У будинку були меблі та інші речі, розграбовані 1917 року. Будинок стояв порожнім, і селяни не соромилися впускати у кімнати худобу. Кабінет М.І. Пирогова, де він написав свої "Питання життя", був перетворений у конюшню. В даний час у будинку розміщується "Дослідна агрономічна станція", яка зробила капітальний ремонт, завдяки чому змінене планування кімнат у будинку. Однак, незважаючи на це, відвідання будинку справило на мене незабутнє враження. Усвідомлення того, що тут, в цих низьких, тепер порожніх кімнатах проходило колись життя великої людини, викликало особливе почуття, змішане зі смутком. Особливо велике враження на мене спричинили

дві кімнати: одна, де за переказами Пирогов робив свої операції, та інша - його кабінет, де він працював і помер. Ми вийшли з будинку на відкриту терасу. Вона залишилася такою, як при М.І. Пирогові. З неї було видно великий, занедбаний парк. "Усе в минулому", - така думка супроводжувала нас, коли ми залишали будинок М.І.Пирогова.

Підводячи підсумки, слід відзначити, що тілу незабутнього М.І. Пирогова через дію часу і повний недогляд загрожує неминуче руйнування, якщо такі умови будуть продовжуватися. Честь і слава глибокоповажному професору І.І. Грекову і лікарю М.М. Болярському, які першими порушили питання щодо необхідності його охорони, при цьому І.І. Греков вказав правильний шлях до цієї мети. Завдячуючи енергії І.І. Грекова уже дещо зроблено. Тепер справа за Всеукраїнським з'їздом, який має прийняти єдино правильне рішення. Існує також пропозиція щодо перенесення домовини з тілом М.І. Пирогова в один із великих культурних центрів. Є багато думок і щодо неможливості це зробити. Як на мене, то його треба залишити, організувавши "Куточок Пирогова", до складу якого має входити і будинок М.І. Пирогова у Вишні. Все необхідно відремонтувати. В будинку створити культурну медичну установу, пов'язану з іменем Пирогова, відновити кабінет Миколи Івановича, створивши у ньому музей з реліквіями, які мали б відношення до великого лікаря і гуманіста. В Москві і Петербурзі вже давно існують величні пам'ятники Пирогову, а в Україні, де він провів третину свого життя, нема нічого подібного. Нехай цей запроєктований "Куточок Пирогова", буде таким пам'ятником, який став би центром паломництва лікарів. У Вишні ми склали акт огляду тіла і склепу, розробили пропозиції щодо усунення недоліків. Акт було передано І.І. Грекову. Він має бути представлений майбутньому 2-му з'їзду українських хірургів" [Лысенков, 1927].

З інформації М.К. Лисенкова можемо судити про стан усипальниці, набальзамованого тіла, необхідність щодо вжиття заходів для його збереження і те, що при усій своїй величезній зайнятості, І.І. Греков тримав ситуацію щодо збереження Пироговських святинь на особисто-му контролі.

На основі отриманих матеріалів 6 грудня 1926 року І.І. Греков виступає на засіданні Російського хірургічного товариства Пирогова з промовою "Про тіло М.І. Пирогова", де порушує низку пропозицій щодо збереження тіла вченого. Запропоновані пропозиції отримують рішучу підтримку присутніх: "Думка про вжиття радикальних заходів щодо охорони всім нам дорогого і безцінного тіла Пирогова вимагає якнайшвидшої реалі-

зації", - такою була резолюція, виголошена на засіданні Товариства.

Промова І.І. Грекова супроводжувалася демонстрацією листів М.І. Пирогова, його портретів, а також фотографій, зроблених ним у Вишні.

Як результат титанічних зусиль професора І.І. Грекова і вінницьких лікарів восени 1927 року були проведені невідкладні роботи з ремонту домовини і склепу вченого. Для цього Колегія Наркомохоронздоров'я України асигнувала 2080 рублів. Окрім цього, на 1 Всеукраїнському з'їзді по підписному листу на "могили М.І. Пирогова" було зібрано ще 287 рублів, які повністю використані на відновлювальні роботи.

З усього сказаного можна зробити висновок, що завдячуючи саме видатному хірургу, доктору медицини, професору І.І. Грекову у ті далекі 20-ті роки минулого століття вдалося розпочати комплекс заходів зі збереження усипальниці, тіла М.І.Пирогова, меморіальних будівель, впорядкування садиби вченого.

Після смерті І.І. Грекова цю справу продовжив його учень - професор М.М. Болярський, який з 1919 року по 1939 рік працював головним лікарем Вінницької Пироговської лікарні. 1935 року він спільно з професором Г.М. Гуревичем знову порушує питання щодо збереження тіла М.І. Пирогова: "25 (13) листопада 1935 р. виповнюється 125 років від дня народження Миколи Івановича Пирогова. Останні 20 років його діяльності проходили у Вишні. Тут зберігся його будинок і його амбулаторія, де він приймав своїх хворих. Зберігся і склеп, де знаходиться тіло Пирогова. Пирогов належить не лише тій країні, де він народився. Він належить світовій хірургії, і справа честі хірургів, прямих послідовників Пирогова, увічнити його пам'ять. Крайшим пам'ятником Пирогову стане створення у будинку, де він жив, Музею історії хірургії. Всесоюзне товариство хірургів має порушити з приводу цього питання перед відповідними організаціями..." [Болярский, 1936].

1940 року Наркомохоронздоров'я України запропонував комісії, яку очолив професор Р.Д. Синельников, приступити до ребалямації тіла М.І. Пирогова. Комісія запланувала проведення відновлювальних і реставраційних робіт на літо 1941 року, але перешкодила війна.

Виконання комплексу запланованих робіт стало можливим лише 1945 року, відповідно до Урядового Розпорядження від 27 жовтня 1944 року. Для відвідувачів музей був відкритий 9 вересня 1947 року. Сьогодні це відомий далеко за межами України Національний музей-садиба М.І. Пирогова, у створенні якого значну роль відіграв професор І.І. Греков - гідний продовжувач справи геніального вченого і великого хірурга М.І. Пирогова.

Список літератури

Болярский Н.Н. Письмо в редакцию (к 125-летию со дня рождения Н.И.Пирогова) /Н.Н.Болярский //Сов. хирургия. - 1936. - №7. - С. 160-161.

Быков К.М. Роль И.И.Грекова в развитии Греков И.И. Избранные труды / Греков

экспериментально-клинического направления в медицине /К.М.Быков, И.Т.Курцин //Вестн. хирургии им. Грекова. - 1954. - Т.7. - С. 16-24.

И.И. - Л.: Медгиз, 1952. - 338 с., С.275. Джанелидзе Ю.Ю. Профессор И.И. Греков и Хирургическое общество Пирогова /Ю.Ю.Джанелидзе // Вестн. хирургии. - 1934. - Т.33. - С. 18-21.

- Заблудовский А.М. И.И. Греков. Избранные труды /Заблудовский А.М. - Л., 1952. - С. 5-15.
- Заблудовский А.М. Иван Иванович Греков /Заблудовский А.М. //Хирургия. - 1946. - №4. - С. 63, С. 64, С. 70.
- Иван Иванович Греков //Вест. хирургии. - Л., 1983. - С. 1.
- Лавров В.В. Характерные черты личности и деятельности И.И. Грекова / В.В.Лавров //Вестн. хирургии им. Грекова. - 1954. - Т.7. - С. 5-10.
- Лысенков Н.К. Поездка на могилу Н.И. Пирогова /Н.К. Лысенков //Новый хирургич. архив. - 1927. - Т.13. - С. 163-166.
- Новые документы о жизни и научной деятельности И.И. Грекова //Сов. здрав. - М., 1981. - С. 64-66.
- Панкратов А.С. У великих могил /Панкратов А.С. - М., 1914. - С. 7-17.
- Розанов В.Н. Речь на первой гражданской панихиде по И.И. Грекову, произнесённая 13 февраля 1934 г. /В.Н.Розанов //Вест. хир. - 1934. - Т. 33. - С. 2.
- Собчук Г.С. Золотая осень Н.И. Пирогова / Г.С.Собчук, П.А.Кланца. - Винница, 2005. - С. 134.
- Труды 1-го Всеукраинского съезда хирургов. - Одесса, 15/IX - 19/IX 1926 р. // Новый хирургич. архив. - Днепропетровск, 1927. - С. 282-283.
- Шевченко Ю.Л. Музей Пирогова /Ю.Л.-Шевченко, М.Н.Козовенко. - С.-Пб. 2005. - С. 116, С. 131.
- Шевченко Ю.Л. Музей Пирогова /Ю.Л.-Шевченко, М.Н.Козовенко. - С.-Пб. 2005. - С.100-101.

Гулько П.М., Гайдуков В.А., Юкальчук М.И.

ВКЛАД ПРОФЕССОРА И.И. ГРЕКОВА В УВЕКОВЕЧИВАНИЕ ПАМ'ЯТИ ГЕНІАЛЬНОГО УЧЕНОГО І ВИДАЮЩЕГОСЯ ХІРУРГА Н.І. ПІРОГОВА

Резюме. Стаття посвящена науковій, лікарській і громадській діяльності І.І. Грекова - послідовця Н.І. Пирогова. Він обогатив медицину новими прийомами і методами лікування, зробив значительний вклад в створення Пироговського меморіала.

Ключевые слова: І.І.Греков, Н.І.Пирогов, медицина, послідовець, новатор, відкриття, меморіал.

Gunko P.M., Gaydukov V.A., Yukaichuk M.I.

CONTRIBUTION OF PROFESSOR I.I.GREKOV TO PERPETUATION OF MEMORY OF THE INGENIOUS SCIENTIST AND OUTSTANDING SURGEON N.I. PIROGOV

Summary. This article is devoted to Grekov's scientific, medical and social activity, who was Pirogov's follower. He enriched medicine with new methods of treatment, he made a contribution into creation of Pirogov's memorial.

Key words: I.I. Grekov, N.I. Pirogov, medicine, follower, innovator, discovery, memorial.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2013 р.

Гулько Петро Маркович - канд. мед. наук, доцент, заслужений лікар України, генеральний директор Національного музею-садиби М.І.Пирогова;

Гайдуков Віктор Олексійович - вчений секретар Національного музею-садиби М.І.Пирогова;

Юкальчук Марія Іванівна - старший науковий співробітник Національного музею-садиби М.І.Пирогова, заслужений працівник культури України; (0432) 437149.

Гулько П.М., Гайдуков В.О., Антошук К.Ф.

Національний музей-садиба М.І. Пирогова (вул. Пирогова, 155, м. Вінниця, Україна, 21008)

Ю.К. ШИМАНОВСЬКИЙ - КРАЩИЙ ПРЕДСТАВНИК НАУКОВОЇ ШКОЛИ М.І. ПІРОГОВА

Резюме. Стаття містить відомості про досягнення Ю.К.Шимановського в хірургії, зокрема пластичній. Його наукова спадщина не втратила актуальності і сьогодні.

Ключові слова: Ю.К.Шимановський, ринопластика, трансплантологія, пластична і відновлювальна хірургія.

Учень і послідовник М.І. Пирогова Ю.К. Шимановський відноситься до числа найвидатніших хірургів другої половини ХІХ ст. І хоч його наукова і практична медична діяльність, на превеликий жаль, була дуже короткою, він встиг вписати в історію вітчизняної хірургії багато яскравих сторінок. Незважаючи на те, що праці Ю.К. Шимановського написані півтора століття тому, вони не втратили свого значення до нашого часу. Ім'я видатного хірурга, основоположника пластичної хірургії, яскравої і різнопланової особистості Ю.К. Шимановського назавжди увійшло в історію вітчизняної і світової медицини.

Автори цієї статті роблять спробу узагальнити матеріали про життя і діяльність Ю.К. Шимановського, акцентувавши увагу на його зв'язках з геніальним вченим і великим хірургом М.І. Пироговим.

Народився Юлій Карлович 1829 року в м. Ризі, в